

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Харківське історико-філологічне товариство

*Випуск присвячений пам'яті
харківських мовознавців
професора Лідії Андріївни Лисиченко
професора Ольги Георгіївни Муромцевої*

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 10/2023

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №3281 від 18.09.2008.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (заступник головного редактора) (Харків)
Богданова І. І., канд. філол. наук, доц. (Харків)
Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Берегове)
Лисиченко Т. Ю., канд. філол. наук (Харків)
Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф. (Харків)
Нестеренко Н. П., канд. філол. наук, доц. (Харків)
Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
Сюта Г. М., д-р філол. наук, пров. наук. співроб. (Київ)
Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Шевченко Л. І., чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук, професор; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Вакуленко С. В., канд. філол. наук, доцент; голова Харківського історико-філологічного товариства.

Ухвалили до друку:

Редакційна Рада Харківського історико-філологічного товариства
(*протокол № 1 від 27 лютого 2023 року*)

вчена рада українського мовно-літературного факультету
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
(*протокол № 6 від 1 березня 2023 року*)

У 41 **Український світ у наукових парадигмах:** Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Вип. 10. — Харків: ХНПУ; ХІФТ, 2023.— 212 с.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-61-0

© Автори матеріалів, 2023
© Макет Т. Лисиченко, 2023
© Обкладинка У. Мельникова, 2023

МАТЕРІАЛИ

**Всеукраїнських наукових читань,
присвячених 85-ій річниці
від дня народження
доктора філологічних наук, професора**

ОЛЬГИ ГЕОРГІЇВНИ МУРОМЦЕВОЇ

16 лютого 2023 року

**Інститут української мови НАН України
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди**

**Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна**

Харківське історико-філологічне товариство

Харків — 2023

11. *Katechizm polskiego dziecka*. Napisał W. Bełza. Wydanie 5-te z rycinami. Lwów : Nakład i własność autora, 1912. S. 17.

Леся Гапон

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та методики її викладання
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
hapon_lesia@tnpu.edu.ua

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ Л. А. ЛИСИЧЕНКО

Серед широкого кола наукових пошуків відомої ученої-мовознавиці Л. А. Лисиченко значне місце посідала українська діалектологія, яка, власне, була першим науковим напрямом дослідниці. Ще студенткою, а згодом аспіранткою Л. А. Лисиченко долучалася до збору діалектних матеріалів у Куп'янському й Дворічанському районах Харківської області за програмою Діалектологічного атласу української мови. Лінгвістичне опрацювання зібраних даних дозволило дослідниці захистити 1955 р. кандидатську дисертацію «Особливості говірок східних районів (Куп'янського і Дворічанського) Харківської області», яка була «чи не найпершою монографічною роботою, присвяченою говіркам цього регіону Слобожанщини» [Біобібліографія 2018, с. 5]. Опис різних структурних рівнів говірок Харківщини, недостатньо досліджених на той час, був вагомим внеском у розвиток української діалектологічної науки.

Питання діалектного мовлення порушувалися мовознавицею і в її пізніших працях, присвячених вивченню лексичних особливостей слобожанських говірок: «Деякі риси словникового складу с. Колодязне Дворічанського району» (1960); «До вивчення лексики Слобожанщини» (1960), «Архаїчні назви одягу в східнослобожанських говірках» (1971), «Говірки Східної Слобожанщини : поліаспектний аналіз» (2013).

Діалектологічні дослідження Л. А. Лисиченко торкаються як загальнотеоретичних проблем сучасної української мови, пов'язаних з її діалектним членуванням, формуванням діалектів, визначенням меж говорів південно-східного наріччя, діалектною основою сучасної української літературної мови, так і вивчення окремих говірок південно-східного наріччя.

Щодо територіального обсягу та глибини мовних розбіжностей місцевих різновидів мови дослідниця уживає терміни *говірка*, *говір*, *говори*, *діалект*, *наріччя* в їх звичному значенні. *Діалект* у розумінні Л. А. Лисиченко — це історична категорія, мовний субстрат, що виникає на певному етапі формування етносу й мусить або стати основою для формування мови народності чи нації, або влитися в єдину мову народу [Біобібліографія 2018, с. 20].

Традиційно мовознавиця виокремлює в межах української мови три наріччя — північне (поліське), південно-західне й південно-східне, окреслюючи їхні зовнішні межі та зв'язок із колишніми племінними діалектами.

У системі південно-східних діалектів предметом зацікавлення Л. А. Лисиченко став *слобожанський діалект*, або *слобожанські говори* південно-східного наріччя, тому в діалектологічних працях авторки визначено межі його поширення, основа та різноговіркові риси. Діалектологиня відзначає мінімальну внутрішню здиференційованість слобожанського діалекту: «Говори Західної Слобожанщини (частина Сумщини, Західна Харківщина) цілком природно продовжують полтавські говори. На Сході ж помічаємо значну строкатість від говору одного села до другого навіть у межах одного району» [Лисиченко 2011, с. 75].

Заслужують на увагу міркування Л. А. Лисиченко про роль слобожанського говору у формуванні сучасної української літературної мови. Попри усталену думку, що діалектною основою української літературної мови став середньонаддніпряньський (полтавсько-київський) діалект, мовознавиця долучає до нього ще й слобожанські, зокрема харківські, говірки [Лисиченко 2013, с. 3]. Така більш широка діалектна основа, на думку Л. А. Лисиченко, зумовлена тим, що у виробленні норм сучасної української літературної мови й створенні сучасної української літератури, важливу роль відіграли не тільки І. П. Котляревський і Т. Г. Шевченко, а й Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, П. П. Гулак-Артемівський і ціла плеяда поетів-романтиків першої половини XIX ст., зокрема М. І. Костомаров, А. Л. Метлинський, Л. І. Боровиковський, М. М. Петренко та ін. Тому, на переконання вченої, «основу української літературної мови становлять середньонаддніпряньський і слобожанський діалекти південно-східно-го наріччя» [Лисиченко 2011, с. 33].

У працях Л. А. Лисиченко, присвячених дослідженню окремих говірок Слобожанщини, здійснена спроба визначити основу слобожанського говору, встановити генетичні зв'язки слобожанських говірок Харківщини зі старожитніми говорами української мови, прослідкувати розвиток цих говірок на новій території в нових умовах.

Характеризуючи східнослобожанські говірки Харківщини, Л. А. Лисиченко детально розглядає їхні фонетичні, морфологічні та лексичні риси, спираючись на певні методологічні засади, як-от: 1) використання власноручно зібраних експедиційним шляхом матеріалів і діалектологічних записів для точної характеристики різних рівнів діалектної системи; 2) застосування етимологічного підходу до аналізу звукового рівня говору; 3) детальний аналіз специфічно діалектних особливостей при розгляді граматичної будови говірок Харківщини; 4) виявлення лексичних особливостей досліджуваних говірок, що ґрунтується на їх системному аналізі за тематичними групами; 5) постійне зіставлення мовних фактів слобожанських говірок з їхніми відповідниками в українській літературній мові й суміжних говорах, зокрема полтавсько-київському говору; 6) багатий і різноманітний ілюстративний матеріал.

Внесок Л. А. Лисиченко у вивчення говірок Східної Слобожанщини є вагомим і на сучасному етапі розвитку української діалектологічної науки,

оскільки дослідниця узагальнила й систематизувала свої наукові спостереження в монографії «Говірки Східної Слобожанщини : поліаспектний аналіз». Ця праця, на думку С. І. Дорошенка, є «не лише лінгвістичним поглядом на діалекти української мови регіону (сфера лінгвогеографії), а й спробою історико-філософського осмислення діалектної диференціації живих мов» [Біобібліографія 2018, с. 19)].

Розглянуті праці Л. А. Лисиченко містять цінні думки, припущення, які не втратили свого значення й на сьогодні, багато з них підтверджені сучасними діалектологічними дослідженнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисиченко Л. А. Архаїчні назви одягу в східнослобожанських говірках. Київ : Наук. думка, 1971. С. 336–342.
2. Лисиченко Л. А. Говірки Східної Слобожанщини : поліаспектний аналіз : [монографія]. Харків : Монограф, 2013. 123 с.
3. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови : [монографія]. Харків, 2011. 304 с.
4. Лідія Андріївна Лисиченко : Біобібліографія / НАН України. Інститут української мови / Автори вступ. ст. С. І. Дорошенко, О. О. Маленко; упорядники бібліограф. І. Є. Богданова, Т. Ю. Лисиченко. Харків : Монограф, 2018. 106 с.

Ольга Гнатишева

аспірантка кафедри української мови

Харківський національний педагогічний університету імені Г. С. Сковороди

викладач кафедри іноземних мов

Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова

taria.eihani@gmail.com

АКСІОЛОГІЙНІ ЗАСОБИ ОПИСУ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ — УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ В'ЯЧЕСЛАВА ДАНИЛЮКА)

Сприйняття поезії як дзеркала душі автора давно закріпилося в нашій свідомості. Японський письменник Р. Акутагава зауважував, що поет — це «людина, яка відкриває перед тобою душу», а Ліна Костенко вважає поезію «безсмертним дотиком до душі».

Мовна картина світу автора і є тим середовищем, де реальність навколо поета трансформується в ліричні образи. При цьому Л. А. Лисиченко зазначає, що на формування мовної картини світу кожного письменника впливає не лише навколишня дійсність, але й інші фактори — поетична традиція, особистісні риси поета, індивідуальні психологічні фактори. Одним з таких чинників є пси-

Оксана Дільна

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЗАЙМЕННИКОВИХ ДЕМІНУТИВІВ
У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО 54

Наталія Варич

МОВНО-ОСВІТНІЙ РІВЕНЬ
КОНКУРЕНТНОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ:
ІДЕЇ, ЗАКОНОМІРНОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ
В НАУКОВОМУ СВІЧАДІ ОЛЬГИ МУРОМЦЕВОЇ 59

**МАТЕРІАЛИ XX МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
З АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ ПАМ'ЯТІ Й З НАГОДИ 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОРА Л. А. ЛИСИЧЕНКО 63**

Флорій Бацевич

МОДУСНО-МОДАЛЬНІ АСПЕКТИ
ДИНАМІКИ ДИСКУРСУ НАРАТИВНОЇ ІСТОРІЇ 64

Віта Бондаренко

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ГУСТАТИВНИХ ВРАЖЕНЬ
У ВІДЕООГЛЯДАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ YOUTUBE БЛОГЕРІВ 68

Яна Василенко

ПОНЯТТЯ *БАТЬКІВЩИНА*, *ПАТРІОТИЗМ*
У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: СЕМАНТИЧНІ КОНОТАЦІЇ 72

Леся Гапон

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ
В ЛІНГВІСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ Л. А. ЛИСИЧЕНКО 77

Ольга Гнатишева

АКСІОЛОГІЙНІ ЗАСОБИ ОПИСУ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ
ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ —УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ
(НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ В'ЯЧЕСЛАВА ДАНИЛЮКА) 79

Жанна Гончарова

МОРФОЛОГІЧНА АТРАКЦІЯ В ІДІОСТИЛЯХ
МАРЛЕНИ РАХЛІНОЇ ТА БОРИСА ЧИЧИБАБІНА 83

Костянтин Голобородько

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ
В ПРАЦЯХ Л.А. ЛИСИЧЕНКО Й УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ
(ЗАГАЛЬНИЙ КОМЕНТАР) 86

Тетяна Гуцуляк

ОБРАЗНІ ДЕРИВАТИ ЯК ДЖЕРЕЛО РОЗВИТКУ
ДІЕСЛІВНОЇ СИНОНІМІКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 89